

Ірина Матяш

Книгознавчий аспект наукової діяльності Агатангела Кримського

Мовознавчі студії А.Кримського привертали увагу відомих українських учених, зокрема М.Жовтобрюха, В.Русанівського, С.Головащука, П.Тимошенка, В.Німчука, А.Непокутного. Історико-культурним аспектам наукової, науково-педагогічної і літературно-критичної сходознавчої діяльності вченого були присвячені розвідки М.Баскакова, Г.Нікуліна, Н.Кузнецової, І.Черникова та ін. Фольклористичні праці аналізувалися в статтях П.Попова, О.Дея. Однак бібліологічний та історіографічний аспекти його фольклористичної діяльності залишаються малодослідженими. Автор статті робить свій внесок у дослідження цієї ділянки.

А.Кримський - автор нарисів про життя і діяльність таких видатних фольклористів, як М.Драгоманов, М.Лисенко, В.Міллер; аналітичних оглядів фольклористичних та етнографічних публікацій у періодичних виданнях («Иллюстрированный мир», «Новь», «Звезда» тощо); рецензій на збірки фольклорних матеріалів Б.Грінченка, В.Ястребова, М.Довнар-Запольського; окремих монографій-посібників з різних галузей сходознавства, що мали «переважно бібліографічний характер»¹. Майже до всіх своїх праць учений додавав великий бібліографічний матеріал, щоб допомогти молодим науковцям у вивченні українського та світового фольклору. Проживаючи в Москві, А.Кримський друкував у часописах «Житє і слово», «Зоря» статті про фольклористичні та інші праці російських учених, про матеріали відділу рукописів та відділу стародруків тодішнього Румянцевського музею. Російських читачів він знайомив із західноукраїнською наукою і літературою, зі львівськими періодичними виданнями, з досягненнями окремих галицьких літераторів і вчених, зокрема І.Франка.

Особливої уваги в зв'язку з цим заслуговує збірник «Розвідки, статті та замітки» (К., 1928). Із 26 фольклористичних праць А.Кримського, вміщених у збірнику, 15 - історіографічні та книгознавчі.

Огляд «Галицькі етнографічні та етнографічно-історичні органи в 1890-х роках» (1898) репрезентує в трьох розділах західноукраїнські періодичні видання: «Галицко-русский вестник. Ежемесячный историко-литературный и политический журнал», орган «москвофильский»; «Записки наукового товариства імені Шевченка», два випуски, впорядковані Ю.Целевичем та О.Барвінським; «Житє і слово», вісник літератури, історії і фольклору, орган радикального українства. Перший часопис А.Кримський називає тенденційним і абсолютно ненауковим, а тому - малоцікавим. Велику надію покладає він на орган Наукового товариства ім. Шевченка у Львові - «Записки НТШ», сподіваючись, що в ньому подаватимуться історичні та етнографічні матеріали. Відзначаючи цікаві студії, подані в двох томах нового часопису («Студії над основами розкладу багатства» Т.Рильського, «Дитинний вік Т.Г.Шевченка» О.Кониського, «Картка з історії Волині на початку XIV віку» Іванова), А.Кримський іронізує з приводу великої кількості псевдонімів авторів публікацій. «Щиро науковим» виданням на чолі з І.Франком називає він часопис «Житє і слово», далекий від «усяких політичних сварок». У його відділах «Із старих рукописів», «Із уст народа», «Сучасні діячі слов'янської

науки і літератури», «Критика і бібліографія» подаються, з погляду сходознавця, цікаві, справді наукові статті, зокрема «Нові напрями в дослідах мітологічних» д-ра Бігеляйзена, «Будда і буддизм» Леона Фера, «Старі хартії вільності» М.Драгоманова, «Сліди впливу В.Жуковського в поезіях Б.Залеського» О.Колесси та ін. Аналізуючи репрезентовані праці, А.Кримський робить спробу визначити роль галицьких часописів у розвитку української етнографії в цілому. Так, у статті «Етнографічні й інші українські видання московських лубочників (1888-1893)» він викриває причини появи українських «лубочних» видань, подас їхній бібліографічний репертуар, справедливо зазначає, що «наприкінці 1880-х років та на початку 1890-х українська етнографія через цензурні утиски перебувала кризи. Поважні збірки етнографічних матеріалів не могли побачити світу»². Справді, друга половина XIX ст. - період загострення цензурних переслідувань усього українського, спровокованих Валуєвським циркуляром (1863), що забороняв друкувати книжки (навіть тексти під нотами) українською мовою, та Емським указом (1876)³.

Єдиною легальною трибуною українознавства і науково-дослідним осередком українознавчих студій залишався на той час підцензурний часопис «Киевская старина» (1882-1907), що згуртував навколо себе кращі наукові сили України. Як показує аналіз архівних матеріалів канцелярії київського окремого цензора, лише за 1894-1895 рр. були заборонені з різних причин до видання збірка дум М.Чернявського з Бахмута⁴, оповідання «Маруся Богуславка» і «Як три брати з Азова втікали», записані в Полтавській губернії⁵. Анонімна стаття «К южнорусским песням» була дозволена до друку лише в «Киевской старине», «но отнюдь не отдельною брошюрою»⁶ тощо.

І все це призводило, стверджує А.Кримський, до того, що книжковий ринок заповнювали «лубочні (вульгарні видання)», які вирізнялися з-поміж інших «гарними на вигляд обкладинками, на них намальовано картинки різними кольорами, і виконані вони зовсім непогано»⁷. Такі видання І.Ситіна та Є.Губанова, написані «понівеченою вкрай» мовою, охоче купувалися. За свідченням видавця Є.Губанова, наклад 12 тис. прим. розходився за один-два роки. Бібліографічний репертуар видань «московських лубочників» був досить обмеженим. А.Кримський, аналізуючи нові видання такого типу, подає 15 позицій. Це твори І.Котляревського «Наталка-Полтавка» (окремо видано І.Ситіним та Є.Губановим), «Москаль-чарівник» (так само), «Вергілієва Енеїда на українську мову перелицьована», а також різноманітні збірки «украинских, казацких, разгульных, колыбельных и

прочих малороссийских песен»⁵. «Чому в нас не знайдеться якої людини або навіть спілки, що була б узялася регулярно видавати дешеві українські книжки, які ще можна видавати за теперішніх цензурних порядків?», - запитує вчений.

Ці думки А.Кримського збігалися з прагненням Б.Грінченка повернути український народ до української книжки, ширше - з його концепцією народної освіти, одним з аспектів якої була освіта гуманітарна. Протягом 1894-1900 рр. Б.Грінченко видав у Чернігові 50 книжок (200 тис. прим.), зокрема й науково-популярних. Таким чином, завдяки йому лубочна вульгарна література перетворювалася у популярну й дешеву книгу для народу. Проникненню цієї «нової течійки» в московську лубочну літературу сприяв А.Кримський. У цей період з надісланих до Цензурного комітету 230 українських рукописів і книжок - дозволено лише 80. Зокрема, книга «Думи кобзарські» подавалася на цензурний дозвіл П.Житецьким і, на диво, протягом місяця (з 11 жовтня по 11 листопада 1896 р.) дістала дозвіл на друк⁶. Врешті, дозвіл було отримано і на збірку Б.Грінченка «Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях. Т. III»¹⁰.

Аналізу цієї праці присвячена стаття А.Кримського «До етнографії Чернігівщини» (1927). «Этнографические материалы...» автор називає «одним з найутішніших явищ у царині української етнографії»¹¹ того часу, і відзначає глибоке знання Б.Грінченком народного побуту, мови, особливостей світогляду і, разом з тим, його обізнаність у

фольклорній літературі. У статті-рецензії докладно аналізується зміст 13 розділів, структурованих «за системою Драгоманова». Відзначаючи старанну систематизацію етнографічного матеріалу, А.Кримський підкреслює досконалість системи покажчиків до нього. Окрім «бібліографічних вказівок до кожного нумера в збірнику», за якими «можна не тільки порівнювати варіанти, ба навіть одразу можна ставити питання, чи не могло часом котресь оповідання піти в народ найновішим книжним шляхом»¹², Б.Грінченко подає загальні покажчики наприкінці розділів і найширший покажчик наприкінці другого тому, в якому стисло подано російською мовою зміст «кожного нумера» обох томів. Ця праця була особливо близькою А.Кримському. Протягом кількох десятиріч він збирав фольклор Звенигородщини як особисто, так і з допомогою своїх кореспондентів. Задумана ще наприкінці 80-х років XIX ст. його праця побачила світ лише 1938 р. як збірник №71 історико-філологічного відділу АН УРСР. Це був перший том зібраних матеріалів - докладний опис місцевого побутового, переважно обрядового, фольклору. Учений розраховував на окрему книгу (тиражем 1200 прим.), але «цього здійснити не вдалося, можливо, через технічні труднощі такого великого за обсягом видання», - обережно зазначає П.Попов¹³. Таке твердження потребує роз'яснення. Залишилася в рукописі українознавча праця з ідеологічних причин.

А книгознавчий аспект наукової діяльності А.Кримського заслуговує на подальше дослідження.

1. Крачковский И. Очерки по истории русской арабистики. - М.; Л., 1950. - С.169.
2. Кримський А. Етнографічні й інші українські видання московських лубочників р.р. 1888-1893 // Кримський А. Розвідки, статті та замітки. - К.: Вид. УАН, 1928. - С.167.
3. Велика історія України: У 2 т. - Т. 2 / Передм. д-ра І.П.Крип'якевича; Зладив М.Голубець. - К.: Глобус, 1993. - С.270.
4. Центральний державний історичний архів України у Києві (далі ЦДАУК), ф.294, оп. 1, спр. 297, арк. 242.
5. Там само, спр. 943, арк. 174.
6. Там само, спр. 268, арк. 94.

7. Кримський А. Етнографічні й інші українські видання... - С. 168.
8. Там само. - С.171.
9. ЦДАУК, ф. 294, оп.1, спр. 268, арк. 291.
10. Там само, спр. 297, арк.168.
11. Кримський А. До етнографії Чернігівщини // Кримський А. Розвідки, статті та замітки. - С. 267.
12. Там само. - С. 278.
13. Попов П.М. Академік А.Ю.Кримський як дослідник народної поетичної творчості // Нар. творчість та етнографія. - 1961. - № 3. - С.81.

Володимир Ляхоцький Іван Огієнко - книгознавець

Висвітлюється малодосліджений аспект наукової діяльності Івана Огієнка - його бібліографічні студії, що стали вагомим внеском у розвиток українського книгознавства та бібліографознавства.

Книгознавчі зацікавлення вченого тісно пов'язані зі здійсненими ним лінгвістичними розвідками та педагогічною діяльністю. Серед його здобутків у цій галузі виділяються: фундаментальні книгознавчі дослідження та розвідки; бібліографознавчі публікації; ґрунтовні бібліографії до кожної праці. Книгознавчі праці І.Огієнка знайомлять з історією українського друкарства, сприяють формуванню науково-довідкового апарату для майбутніх українознавчих студій.

«Так уже повелося в житті нашому, що про великих людей ми знаємо занадто мало; люди ці за життя свого звичайно не мають загального визнання своїх заслуг і стають «великими» лише по смерті своїй¹. Замовчувана

протягом тривалого часу багатоаспектна наукова й творча спадщина талановитого вченого-лінгвіста, літературознавця, бібліолога, історика, педагога й обдарованого поета - Івана Іларіоновича Огієнка (митрополита Іларіона) сьогодні, нарешті, знаходить своїх